

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2018 | ÅRGÅNG 22

Bokförlaget THALES

IBLAND GÖR VI tillsammans saker som har dåliga konsekvenser. Miljöförstöring och utfiskning, till exempel, är typiskt sett inte problem som någon enskild person ligger bakom, utan är något som flera personer bidrar till. Ibland är konsekvenserna av vad flera personer gör istället bra, som när en forskningsgrupp gör ett medicinskt genombrott, eller när en räddningspatrull kommer till undsättning när någon är i nöd. I det här specialnumret av *Tidskrift för politisk filosofi* står den här typen av situationer i fokus.

På vilket sätt leder dessa situationer till filosofiska bryderier? För att se detta kan vi först notera att när flera personer tillsammans ligger bakom ett dåligt utfall så verkar det som att någonting har gått fel ur moralisk synvinkel. Den globala uppvärmningen verkar till exempel vara ett viktigt moraliskt problem som kommer att leda till mycket dåliga konsekvenser. Vissa av dessa konsekvenser hade vi kunnat undvika om vi hade handlat annorlunda, till exempel genom att minska våra utsläpp. Vid första påseende verkar det därför uppenbart att vi också *borde* ha handlat annorlunda för att undvika dessa konsekvenser. Om vi hade gjort detta så hade ju världen blivit bättre.

Samtidigt finns det starka argument för att *ingen* av oss borde ha handlat annorlunda. Ett sådant argument bygger på att det inte finns någon som kunde se till att de dåliga konsekvenserna av den globala uppvärmningen undviks. När vi betraktar en specifik individs bidrag till uppvärmningen så verkar det gälla i de flesta fall att just den personens bidrag inte gör någon skillnad. Att jag väljer att ta tåget istället för flyget i en viss situation, till exempel, kommer ju inte att påverka saker och ting i det stora hela. Mitt val verkar därför inte göra någon skillnad med avseende på den globala uppvärmningen, och många andra vardagssituationer verkar i det avseendet vara relevant likartade.

Eftersom den globala uppvärmningen på det här sättet inte be-

ror på någon enskild handling så kan vi säga att den är *överdeterminerad*. I sådana situationer, där ingen specifik persons bidrag till ett dåligt utfall gör någon skillnad, så verkar det alltså som att ingen person heller kunde ha sett till att det dåliga utfallet inte inträffade. Givet att »bör» också implicerar »kan», som många accepterar, så följer att ingen av oss *borde* ha sett till att det dåliga utfallet inte inträffade. Applicerat på den globala uppvärmningen skulle detta innebära att ingen av oss som bidrar till jordens stigande temperatur borde se till att temperaturen inte stiger.

Det verkar därför som att vi står inför ett filosofiskt problem. Å ena sidan är det uppenbart att effekterna av flera personers handlande kan leda till katastrofala konsekvenser och att vi bör se till att dessa konsekvenser inte realiserar. Å andra sidan verkar det som att när ingen av oss kan förhindra dessa konsekvenser så är det inte heller någon av oss som bör göra något åt problemet.

En naturlig respons till detta problem är att hävda att även om ingen person *helt och hållet* kan se till att den globala uppvärmningen undviks, till exempel, så innebär inte detta att vi alla borde strunta i frågan. Tvärtom är en vanlig uppfattning att varje person åtminstone bör göra en viss ansträngning för att förbättra situationen, även om det också krävs att andra hjälper till. Kort sagt är tanken att vi alla har en moralisk plikt att »dra vårt strå till stacken». Om alla, eller åtminstone tillräckligt många, skulle göra detta så skulle vi alltså kunna undvika att jordens temperatur stiger, även om ingen enskild person är kapabel att göra detta på egen hand.

Tanken att en person bör »dra sitt strå till stacken», även när hennes enskilda bidrag inte gör någon skillnad, kan uttryckas på flera olika sätt. *Regelutilitarismen* är till exempel teorin att en handling är rätt om och endast om den föreskrivs av den uppsättning regler som skulle ha bäst konsekvenser om de allmänt efterlevdes. Förespråkare av denna teori kan hävda att den regel som skulle ha bäst konsekvenser, om den allmänt efterlevdes, sannolikt skulle innebära att individer minskar sina utsläpp, och att var och en av oss därför bör göra detta. Kants moralteori är ett annat exempel. Enligt denna uppfattning bör varje person handla utifrån principer

som hon rationellt kan vilja upphöja till allmän lag. Vad exakt detta innebär är kontroversiellt, men i vissa hypotetiska situationer finns det åtminstone vissa beteenden som rimligtvis inte lever upp till detta krav. Vi kan till exempel anta att om varje person flög flera gånger i veckan så skulle detta leda till katastrofala konsekvenser som alla drabbas av. I så fall verkar en person handla fel enligt den kantianska teorin om hon flyger flera gånger i veckan. För det verkar ju inte rationellt för henne att vilja att det var allmän lag att alla gjorde så.

Det finns flera andra sätt att stava ut idén att varje person bör dra sitt strå till stacken. Vissa av dem närmar sig (i ännu större utsträckning) den »gyllene regeln», som säger att vi bör behandla andra så som vi själva vill bli behandlade. Men alla förslag av den här typen har ett allvarligt problem.

Problemet är att det finns situationer där det är mycket dåligt att dra sitt strå till stacken på egen hand. *Rena koordinationsfall* utgör ett exempel på detta. I dessa fall krävs det att flera individer koordinerar sina handlingar för att uppnå det bästa resultatet. Detta har de alltså gemensamt med överdetermineringsfallen. Men vad som är utmärkande för rena koordinationsfall är att det bästa som en enskild gruppmedlem kan göra är att *avstå* från att göra det som krävs för att uppnå det bästa resultatet, om övriga gruppmedlemmar inte heller kommer att göra det som krävs. Sådana situationer utgör en viktig utmaning för idén att vi bör dra vårt strå till stacken även om andra inte gör det.

Här är ett enkelt exempel för att illustrera detta. Låt oss säga att en patient ligger på en bår och behöver hjälp. Två personer, *A* och *B*, kan tillsammans lyfta upp båren för att bära iväg patienten till en läkare som kan ge henne den hjälp som hon behöver. Varken *A* eller *B* är dock starka nog för att lyfta båren på egen hand. Om någon av dem skulle försöka göra detta ensam så skulle det istället bara försämra situationen, då det skulle leda till i att patienten ramlar ner på marken. I den här situationen kan de möjliga utfallen representeras såhär:

	A lyfter båren	A lyfter inte båren
B lyfter båren	Mycket bra	Mycket dåligt
B lyfter inte båren	Mycket dåligt	Ganska dåligt

Hur bör *A* och *B* agera? Å ena sidan verkar det rimligt att de tillsammans bör lyfta båren för att patienten ska få hjälp. Men om vi insisterar på att en person bör dra sitt strå till stacken *även om alla andra inte gör detta* så verkar det som att vi måste säga att *A* bör lyfta båren även om *B* inte gör detta, och vice versa. Detta verkar vara ett mycket orimligt resultat. Om *A* vet att *B* inte kommer att hjälpa till så är det väl självklart att *A* inte ska försöka lyfta båren på egen hand eftersom detta bara skulle försämra situationen. (Detsamma gäller för *B*.)

Överdeterminering och rena koordinationsfall utgör två olika, men relaterade, typer av kollektiva problem. De är olika på så sätt att i ett överdetermineringsfall så gör ingen enskild handling någon skillnad. I ett rent koordinationsfall så gör varje enskild handling skillnad, men huruvida den förbättrar eller försämrar situationen beror på hur de andra personerna agerar. Fallen är dock relaterade på så sätt att båda är exempel på situationer där flera individer *tillsammans* verkar vara ansvariga för de bra eller dåliga konsekvenserna. Givet denna likhet kan det verka lovande att försöka lösa problemen genom att fokusera på vad *vi* gör, snarare än vad varje enskild individ gör, och att moraliskt utvärdera *kollektiva* handlingar snarare än bara individers handlingar.

Kollektiva lösningar av det här slaget är vanliga inom moralfilosofin, och flera uppsatser i det här numret diskuterar sådana förslag. Anna Wedin argumenterar i »Klimatförändringarna – allas fel, ingens ansvar?» för att de moraliska frågorna kring klimatförändringar och global uppvärmning är av en kollektiv natur och att en teori om kollektivt ansvar tycks krävas för att till fullo besvara dem. Magnus Jedenheim-Edling diskuterar en kollektiv lösning på överdetermineringsproblemet i »Att handla tillsammans». Enligt Jedenheim-Edling är en sådan lösning problematisk då det inte

rimligen kan hävdas att kollektivet handlat fel när dess medlemmar överdeterminerat ett visst utfall. András Szigeti tar upp ett besläktat problem i »Kan ett kollektiv inte göra sitt bästa trots att dess medlemmar gör det?». Szigeti kritiserar idén att en grupp skulle vara någonting utöver sina medlemmar, och menar att det därför inte är fruktbart att tala om vad gruppen gör (utöver vad dess medlemmars gör), vad gruppen bör göra eller vad den är ansvarig för.

Dessa invändningar belyser en viktig fråga för den kollektiva lösningen: vad är det egentligen som krävs för att en grupp individer ska kunna handla tillsammans, eller utgöra en kollektiv agent? Inte minst är dessa frågor angelägna när det gäller oorganiserade kollektiv, som till skillnad från räddningspatruller eller företag inte består av individer som har gemensamma avsikter eller tar gemensamma beslut i någon tydlig mening. Olle Blomberg och Björn Petersson fokuserar på oorganiserade kollektiv i »Plikt att kollektivisera?». Enligt Blomberg och Petersson finns det starka intuitioner som talar för att oorganiserade kollektiv kan handla, men de menar också att det är problematiskt att befästa denna intuition i någon teori om kollektivt handlande. Dessa frågor tas även upp i Mattias Gunnemyrs »Kollektivt ansvar, kollektiva handlingar och storskaliga problem». Gunnemyr argumenterar för att när det gäller klimatfrågan så verkar det som att ingen enskild individs handling gör någon skillnad. Gunnemyr granskar därför olika teorier om kollektivt agentskap och argumenterar för att de som bidrar till den globala uppvärmningen inte tycks utgöra en kollektiv agent enligt någon av de ledande teorierna om kollektivt agentskap.

Simon Rosenqvists »Oorganiserade kollektiv kan handla» och Gunnar Björnssons »Gemensamma skyldigheter» är mer positiva och ger kollektivistiska lösningsförslag på flera av de ovannämnda problemen (bland annat de som diskuteras av Gunnemyr samt av Blomberg och Peterson). Rosenqvist argumenterar för att kollektiva handlingar inte är väsensskilda från sammansatta handlingar utförda av en enskild individ. Eftersom individers sammansatta handlingar kan utvärderas moraliskt så borde även kollektiva handlingar kunna utvärderas moraliskt. Björnsson föreslår att fakta om

kollektiva plikter kan förstås i termer av fakta om individers plikter och att de därför inte är så mystiska som det ibland har hävdats. Fakta om grupper moraliska plikter kan, enligt Björnsson, helt reduceras till fakta om moraliska värden och om hur gruppens medlemmar skulle agera om de vägledes av dessa värden.

Sammanfattningsvis finns det alltså en rad filosofiska frågor om kollektiva handlingssituationer som inte låter sig besvaras på något enkelt sätt. Icke desto mindre är vår förhoppning att uppsatserna i detta nummer åtminstone kommer att ta oss något närmare lösningarna på dessa problem.¹

→

Per Algander är forskare och Olle Risberg är doktorand, båda vid Filosofiska institutionen, Uppsala universitet. Båda är gästredaktörer för detta specialnummer av Tidskrift för politisk filosofi.

Noter

1 Detta nummer ges ut i samarbete med projektet »Skada: Begreppet och dess relevans», finansierat av Riksbankens Jubileumsfond (P14-0212:1). Delar av Olle Risbergs arbete med numret har skett med stöd av Helge Ax:son Johnsons stiftelse, Hultengrens fond, Salénstiftelsen, Sixten Gemzéus stiftelse, Thuns stipendiefond, Vitterhetsakademien och Värmlands nation.